

Reflexions
sobre “espiritualitat del treball”
en temps de precarietat

Darío Mollá

La totalitat d'aquest llibre, tant el contingut com el disseny estan sotmesos sota llicència <<Reconeixement-No comercial-Obres derivades>> que podeu consultar a la xarxa a <<http://cat.creativecommons.org/llicencia/>>

Edita CRISTIANISME I JUSTÍCIA
Roger de Llúria 13 - 08010 Barcelona
93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismejusticia.net

Dipòsit Legal: B-22042-2014
ISSN: 2014-6485
Edició: octubre de 2014

Traducció del castellà: Jordi Font Barris
Revisió del text: Eulàlia Nuet Badia
Disseny coberta: Jordi Pascual Morant
Disseny i maquetació interior: Pilar Rubio Tugas

REFLEXIONS SOBRE «ESPIRITUALITAT DEL TREBALL» EN TEMPS DE PRECARIETAT

SUMARI

PART PRIMERA: UNA MIRADA A LA REALITAT	3
1. En diàleg amb les persones	3
2. Tres textos a manera de «composició de lloc»	4
3. Conceptes, dades i persones	5
PART SEGONA: PROPOSTES D'ESPIRITUALITAT	8
1. Trencar l'axioma «desocupació igual a fracàs personal i vital»	8
2. Obrir horitzons: la precarietat de la teva feina no és igual a la precarietat de les teves possibilitats	9
3. Sostenir la utopia i fomentar el discerniment	10
4. Ajudar que les persones descobreixin i activin la seva fortalesa i s'obrin a l'esperança	12
5. Potenciar «espais» i experiències de trobada, empoderament i ciutadania	13
ALGUNS MATERIALS PER A LA REFLEXIÓ	15

El text que publiquem va ser la base d'una ponència que va tenir lloc a les XIX Jornades Generals de Pastoral Social «No us deixeu robar l'esperança. Espiritualitat cristiana en la precarietat» organitzades per la Comissió de Pastoral Obrera de la Conferència Episcopal Espanyola i celebrades a Àvila del 15 al 17 novembre 2013.

Part d'aquest article va ser publicat a
Noticias Obreras, n. 1562, 2014, p. 19-26.

Darío Mollá Llácer, sj.

Jesuïta, especialista en espiritualitat ignasiana. Membre de l'equip de Cristianisme i Justícia, ha publicat a la col·lecció EIDES: *Horitzons de vida. (Viure a la ignasiana)*, n. 54, 2009 i *L'espiritualitat ignasiana com a ajuda davant la dificultat*, n. 67, 2012.

PART PRIMERA: UNA MIRADA A LA REALITAT

1. En diàleg amb les persones

Em sembla que pot ser molt útil clarificar d'entrada quin ha sigut el meu punt de partida vital i metodològic a l'hora d'elaborar aquestes reflexions sobre espiritualitat del treball en temps de precarietat. Explicitarà allò que pretenc i clarificarà l'absència d'elements que es poden trobar a faltar.

M'he situat clarament en diàleg, cara a cara, amb una d'aquestes persones que pateixen en la nostra societat les conseqüències personals i familiars de la manca de feina o d'una feina precària. He intentat escoltar la seva situació, els seus raonaments, les seves dificultats. I m'he preguntat: què és el que li puc dir des de l'evangeli de Jesús per ajudar-lo en aquesta situació sovint tan dolorosa?

«Per ajudar-lo», he dit. No he pretès instruir-lo, formar-lo, donar-li elements doctrinals, sinó oferir unes consideracions breus, clares, concretes, i unes pautes d'acció que el puguin ajudar i enfortir-lo en la seva lluita quotidiana, que l'ajudin a no ensorrar-se, a no tirar la tovallola, a viure amb la màxima dignitat la seva difícil situació.

Significa això que no he tingut en compte elements doctrinals, de la teologia del treball, de la Doctrina Social de l'Església, de la moral social i/o econòmica? En absolut. Aquests elements han sigut el meu punt de partida, el rerefons de les meves afirmacions, el seu fonament. Però no he pretès tant el seu desenvolupament o la seva explicitació, sinó extraure'n unes propostes de vida i d'acció, traduir-les a propostes concretes per a una situació concreta.

Tampoc no he pretès fer un treball sistemàtic de teologia espiritual sobre el treball, ni menys encara d'història o recopilació d'elements dispersos sobre espiritualitat del treball. He buscat donar claus d'actuació i d'acompanyament als qui pateixen qualsevol de les formes de treball precari o fins i tot no en tenen. Segueixo allò de Jon Sobrino d'entendre per espiritualitat «la capacitat que té tot ésser humà per a reaccionar davant la realitat amb ultimitat»¹. I he pretès oferir raonaments i propostes per a aquest reaccionar.

Rere cadascuna de les cinc propostes que formulo hi ha veritats bàsiques de la nostra fe. La suprema dignitat de la persona humana com a criatura de Déu, feta a imatge i semblança seva, la construcció del Regne de Déu com a horitzó de tot treball humà, la presència de Déu a les realitats i foscors de la vida, l'esperança que es fonamenta en l'amor que Déu ens té, la fraternitat humana com a cim del projecte creador de Déu. Però més que desenvolupar-les o explicitar-les m'ha preocupat «aplicar-les» a persones i contextos.

Se'm podrà imputar amb justícia que el meu plantejament és parcial en la mesura que, tot i que dirigit a un nombre important de persones que es troben en situació d'atur o de precarietat laboral, oblida la majoria que té feina i una feina més o menys estable. He de justificar doncs el perquè d'aquest enfocament «parcial». I trobo dues justificacions primeres.

Una, que he volgut fer una reflexió des de la situació dels qui pitjor ho estan passant dins del món laboral: és a dir, des dels qui pateixen més directament o durament les conseqüències de la crisi. I això, perquè hi ha menys pensament fet al respecte, i perquè és bo que tots centrem algun cop la mirada en ells.

Una altra, potser de més abast. Crec que, per moltes raons que ara no ve al cas citar, encara que la crisi se superi al més aviat possible i es redueixi el nombre de persones a l'atur o en situació de precarietat, la forma de concebre la feina i de proposar-la en el futur no tornarà a una situació clàssica d'ocupació plena i estable. Hi haurà canvis que potser tot just intuïm, però que seran significatius.²

1. Citat per José LAGUNA, *Fer-se càrrec, carregar i encarregar-se de la realitat. Full de ruta samaritana per a un altre món possible*, Barcelona, Cristianisme i Justícia, Quadern núm. 172 (2011), p. 28.

2. Tinguem en compte la repercussió de qüestions com ara la globalització, l'alta tecnològització, la substitució de l'economia productiva per l'economia financera... en la configuració del món del treball.

També vull manifestar d'entrada que, tot i que subratllant i destacant en primer pla les qüestions personals, no oblidó mai les col·lectives. Evidentment, tinc clar que la persona és més persona quan el seu comportament i el seu entorn és menys individualista. I que el comunitari és un element essencial de la proposta de vida i acció cristiana en la transformació d'aquesta societat en l'horitzó del Regne de Déu. Que insisteixi més en els processos personals no vol dir que oblidí el paper fonamental que el comunitari té com a context i ajuda d'aquests processos.

2. Tres textos a manera de «composició de lloc»

D'entrada, vull citar tres textos que ens col·loquen de ple en la situació que vull afrontar.

Del llibre *Yo, precario*, de Javier López Menacho, p. 83 (març del 2013)

Tinc gairebé trenta anys i sento que m'han robat l'essència. Té a veure amb la feina. En algun moment vaig interioritzar que només és home qui treballa i es pot fer càrrec d'un mateix. Jo no tinc feina estable i ni tan sols he après a cuidar-me. El meu únic actiu és no tenir res. No tinc hipoteca, no tinc familiars al meu càrrec, no tinc cotxe, no tinc pis, no tinc feina.

Tot just porto vuit mesos a Barcelona i encara queda per complir l'any, aquell fatídic moment en què faré inventari i m'adonaré que segueixo a la deriva. La feina no m'acompanya, va passar de mi i va passar de llarg, com si al carrer es creuessin dos desconeguts. Esporàdicament he treballat, sí, però d'això no se'n pot dir feina: són serveis que prestes perquè t'explotin i d'altres tinguin feina de veritat, amb la finalitat que les seves empreses funcionin i ells puguin arribar a casa amb el pa sota el braç. Cap d'aquests serveis no m'ha reportat diners immediats ni m'ha servit per a pagar el pis a finals de mes. Són petits fons d'inversió en els quals ingresses la teva paciència i perds la teva dignitat...

4

Declaracions del Sr. Joan Rosell, president de la CEOE, en una entrevista a Onda Cero (resum agafat del diari *Levante-Emv*, València, 19 d'agost del 2013)

«Caldria plantejar el fet de treure alguns privilegis als qui tenen contractes indefinits i augmentar-los als temporals... A Espanya ja no es fan contractes fixos, que vénen d'antic, i més del 90% dels que es firmen són temporals i gràcies...» Rosell s'ha mostrat partidari de fer contractes més flexibles en funció de les necessitats de les vendes dels productes i serveis i contractar per hores, dies, mesos o anys «sempre que puguem vendre»... Ha recalcat que vivim en un món «absolutament flexible» en el qual «no venem el que volem sinó el que ens compren»... Ha assenyalat que als empresaris els agradaria fer contractes indefinits, però que la «realitat és la realitat» i davant la nova situació laboral cal adaptar-se o «es fa filosofia».³

De l'encíclica *La caritat en la veritat* de Benet XVI, n. 63 (29 de juny del 2009)

Però què significa la paraula decència aplicada al treball? Significa un treball que, en qualsevol societat, sigui expressió de la dignitat essencial de tot home o dona: un treball lliurement elegit, que associï efectivament els treballadors, homes i dones, al desenvolupament de la seva comunitat; un treball que, d'aquesta manera, faci que els treballadors siguin respectats, evitant tota discriminació; un treball que permeti satisfer les necessitats de les famílies i escolaritzar els fills sense que es vegin obligats a treballar; un treball que consenti els treballadors d'organitzar-se lliurement i fer sentir la seva veu; un treball que deixi espai per retrobar-se adequadament amb les pròpies arrels en l'àmbit personal, familiar i espiritual; un treball que asseguri una condició digna als treballadors que arriben a la jubilació.

3. Que aquestes paraules són serioses ens ho indiquen les dades que els contractes indefinits firmats el 2013 són, el mes de setembre, un 23% menys que el firmats el 2012, i que només van ser el 7,55% dels contractes firmats l'octubre del 2013. Dades publicades a *El País* del 5 de novembre del 2013.

El punt en què es creuen aquests tres textos, és just el punt en què em vull situar.

3. Conceptes, dades i persones

Seria molt complex analitzar totes les dades de realitat que afecten el món laboral en aquest moment i, més encara, fer-ho amb certa exhaustivitat. No és tampoc aquest el lloc ni és l'objectiu directe de la nostra reflexió. Podríem parlar de precarietat, pèrdua de drets, atur, complexitat i varietat de situacions laborals⁴, discriminació de la dona i d'altres col·lectius socials, deslocalització, etc.⁵ Subratllaré tres conceptes, amb algunes dades, i mostraré després (i això és el més important per al nostre objectiu) com repercuteixen aquestes situacions sobre les persones.

3.1. Conceptes i dades

Precarietat/flexibilitat

Poso aquests dos termes junts perquè crec que són les dues cares d'una mateixa moneda. Si la moneda la presenten els empresaris, presenten la «bona» cara de la flexibilitat, paraula de moda entre ells. Mirada des del treballador aquesta moneda té la creu de la dolorosa precarietat.

La paraula flexibilitat és un eufemisme que tracta d'ocultar el que pretén: la subordinació total del treballador al procés productiu. No es tracta només de la seva força de treball, es tracta del seu temps, de la seva vida.

Hi ha grups socials als quals la flexibilitat permet acompanyar les etapes i situacions canviants de la seva vida. En aquest cas, el que es produeix és una subordinació del temps de treball i de les condicions de treball al temps de vida i a les condicions canviants de l'existència humana. Per això, el concepte de flexibilitat té un pes ideològic molt fort en legitimar el que poden ser les condicions positives per a un reduït sector del món del treball, com les bondats per a tot el món del treball. Cal precisar, no obstant això, que la flexibilitat quan és una opció lliure del treballador es converteix en instrument per al seu desenvolupament. Pensem que traslladar-se d'una ciutat a una altra per treballar pot ser positiu si és una decisió lliure, però pot ser un mal terrible si és una opció imposada.⁶

El significat de 'precarietat' és ben clar en el *diccionario de la Real Academia Española* i coincideix amb el que veiem en la seva concreció en el món del treball: «de poca estabilidad, duración», «que no posee los medios o recursos suficientes», «provisionalidad». En altres èpoques es podia pensar que treball i precarietat eren realitats que s'excloïen mútuament; avui, malauradament, no és així.

Atur

N'hi ha prou de recordar les dades més elementals que tots tenim molt presents: un percentatge d'atur a Espanya del 27%⁷ —més del doble de la mitjana europea— més d'un 50% dels quals com a parats de llarga durada, i amb creixements espectaculars en pocs anys de les llars en què o la persona principal o el conjunt d'actius de la família estan a l'atur.

Una dada complementària, i estremidora, publicada aquest mateix mes per Comissions Obreres d'Alacant és que només un 30,1% de les persones desocupades de la província rebia algun tipus de prestació, havent caigut aquesta xifra respecte al 2012 en un 3,3% en total i un 5,1% en el cas de les dones. En el col·lectiu de menys de 30 anys la cobertura ha caigut des del 17% que rebia prestació fa un any al 8,8%.⁸

Dins d'aquest percentatge d'atur hi ha col·lectius especialment castigats. En destaco dos. El primer, el dels joves que pateixen alhora desocupació i temporalitat a l'ocupació. La desocupació dels menors de 25 anys està entre el 55 i el 60%,

4. El document «*La pastoral obrera de toda la Iglesia*», aprovat per la LXII Assemblea Plenària de la Conferència Episcopal Espanyola el 18 de novembre del 1994, ja feia aleshores en el seu primer apartat una referència a aquesta complexitat que avui, gairebé vint anys després, és encara més gran.

5. «... les noves formes, molt més subtils, d'explotació dels nous treballs, al supertreball, al treball-carrera, que a vegades roba espais a dimensions igualment humanes i necessàries per a la persona, a la flexibilitat excessiva del treball, que fa que la vida familiar sigui precària i potser impossible, a la modularitat laboral, que corre el risc de tenir fortes repercussions en la percepció unitària de la pròpia existència i en l'estabilitat de les relacions familiars...», *Compendi de la doctrina social de l'Església*, n. 280.

6. Alfonso ALCAIDE MAESTRE, *El trabajo humano, principio de vida*, EDICE, Madrid 2007, p. 72.

7. Faria servir expressions molt dures si he de qualificar els sentiments que em van produir unes recents declaracions del ministre d'Economia declarant-se «molt content» perquè, segons sembla, a final d'any (2013) el percentatge d'atur no arribarà al 27,1% previst pel Govern... I no s'acaba aquí la cosa: el conseller d'Economia de la Comunitat Valenciana es mostrava content el passat 3 de setembre perquè «només hi ha 1.470 aturats més que el mateix mes de l'any anterior».

8. Dades que ofereix *El País* en la seva edició de la Comunitat Valenciana el dia 5 de novembre de 2013. Vénen inevitablement a la memòria les declaracions de la ministra Fátima Bañez sobre les «irregularitats» que cometen els aturats...

que és el percentatge més gran de la Unió Europea, juntament amb Grècia. L'altre, el dels immigrants: a final de l'any 2012, i segons dades oficials,⁹ sent el percentatge global d'atur a Espanya el 26,02% de la població, el de població espanyola era el 24,23% i el de la població estrangera, el 36,53%.

9. INE, Enquesta de Població Activa (EPA), dades de l'últim trimestre de 2012.

Pèrdua progressiva de drets

Aquesta situació de precarietat i atur va acompanyada per una pèrdua progressiva i constant dels drets laborals i socials aconseguits aquests darrers anys. Les «retallades» reiterades no són només retallades econòmiques, sinó, sobretot, retallades de drets. I en les consideracions empresarials o governamentals sobre les mesures laborals a prendre, els arguments basats en els drets adquirits al llarg de molts anys no tenen cap pes argumental.

Cito literalment un paràgraf de la Declaració final de la LXX Assemblea General de Caritas Espanyola, celebrada el juny del 2013:

En l'últim any hem assistit a un important nombre de reformes legislatives que, lluny d'avançar en la solució a la crisi, han suposat una pèrdua de drets socials inherents a la dignitat de la persona. Alguns exemples d'aquest retrocés afecten l'habitatge, sostenint-lo com un bé d'inversió abans que com un dret; a la salut, transformant-la en una simple contraprestació i excloent els migrants en situació irregular; l'accés a la justícia, imposant taxes judicials; o al treball, amb mesures que no estimulen la contractació i sí, en canvi, perjudiquen l'ocupació, com mostren les dades de l'última Enquesta de Població Activa.

6

3.2. *Persones*

Treballo de delineant en un estudi d'arquitectura. Tinc trenta-un anys, porto vuit anys treballant primer de fals autònom, i després amb un contracte a temps parcial, en una categoria professional per sota de la meua titulació. Actualment treballo setze hores setmanals (40% de la jornada) i cobro 560 euros. La resposta del meu cap les vegades que li he comentat el tema del salari, de la categoria i tot això sempre ha sigut «ara no és el moment», «la cosa està molt malament», «ja veus com està la situació, no cal que t'ho expliqui», «ara no hi ha diners»...

Parlant amb el meu pare sobre com m'havia costat acabar la carrera, el fet del treball precari, de no tenir perspectives de futur, ni laborals, ni de parella, ni personals, em diu «sí, la veritat és una pena, perquè amb el que apuntaves quan anaves al col·legi...». O sigui, que la culpa, efectivament, segueix sent meua. És molt curiós que fins i tot el meu pare, que m'estima i al qual estimo, em vegi així, i això em va fer pensar «si el meu pare pensa això de mi, com em veurà la societat».

(Testimoni d'Alberto, militant de la JOC de Madrid)

En aquest apartat vull recollir i escoltar veus de persones que pateixen en pròpia carn les conseqüències de les situacions que estem vivint. Per això he començat amb aquest testimoni recollit a la pàgina web de la JOC.

Seguiré deixant la paraula a la gent jove que pateix d'una manera tan aguda el que significa atur i precarietat. Transcriu ara a partir d'un excel·lent article.¹⁰

Per apropar-nos a les realitats personals hem volgut esbrinar en el nostre entorn com viuen joves concrets aquesta situació, quins dubtes i interrogants apareixen en aquest moment. Com a punt de partida utilitzarem frases reals seves:

«Se'ns havia promès que si estudiàvem, si ens esforçàvem, tindríem una feina d'acord amb l'esforç realitzat, ens veuríem recompensats...»

10. Xavi CASANOVAS COMBALIA i Nani VALL-LLOSSERA, «La generación perdida. Espiritualidad para tiempos inciertos», a la revista *Sal Terrae*, 101 (2013), p. 437-452.

«És molt dur fer passes enrere a nivell professional i personal. Un es veu temptat a 'abandonar els seus dons', la qual cosa es traduiria a 'rebaixar el seu currículum'. Per primera vegada tens la por de no poder arribar a fer allò que havies somiat...»

«Tot i que la meva decisió ha sigut personal, voluntària i conseqüent, em sento com molta gent que ha hagut d'emigrar, en el sentit de no saber quan podré tornar a casa, perquè ara allà no hi ha oportunitats, i el futur és incert...»

«Quan un vol treballar, està preparat i disposat, però no troba cap oportunitat... d'on treu les forces per seguir avançant?...»

Una mica més endavant Casanovas i Vall-llossera sintetitzen les conseqüències que té sobre les persones viure en situació de precarietat:

La crisi ha fet de la precarietat i de la incertesa les constants vitals de molta gent. La inseguretat en tants aspectes de la vida desestructura la persona i en dificulta l'estabilitat emocional i el desenvolupament personal. El deteriorament dels llaços familiars, el descuit de les amistats com a conseqüència d'un creixent individualisme i de la desvalorització de les relacions personals, la pèrdua de vida comunitària dels barris, la precarietat laboral que condueix a entorns laborals tensos... són ingredients que contribueixen a aquesta fragmentació.

En el llibre ja citat d'Alfonso Alcaide es dediquen unes pàgines molt lúcides a comentar les conseqüències de la flexibilitat en la vida de les persones.¹¹ Les sintetitza en cinc afirmacions bàsiques:

11. Vegeu obra citada a la nota 4, p. 74-89.

7

- a) Quan diem que cal pensar en una vida laboral que vagi passant d'empresa en empresa segons les circumstàncies productives ho requereixin, oblidem que amb això eliminem la seguretat dels processos vitals del treballador.
- b) Quan diem que cal pensar a realitzar múltiples tipus de feina durant la vida laboral, mobilitat funcional, oblidem que, a part de la seguretat, es castra la vocació professional del treballador.
- c) Quan prediquem les bondats de la mobilitat geogràfica i aconsellem que cal pensar d'anar traslladant-se de ciutat en ciutat seguint la demanda dels llocs de feina, oblidem que estem trencant las relacions familiars i de parentiu, culturals i socials.
- d) Quan per necessitats de producció s'imposa un horari flexible en les seves múltiples variants, es produeix un greu atemptat contra l'estat físic i psíquic del treballador i es destrueix el seu temps de vida.
- e) Quan s'instaura la política de la flexibilitat salarial, es trenca la seguretat dels processos de vida de les persones i amb això l'autonomia personal i la seguretat familiar.

Fixats ja els objectius que pretenem amb la nostra proposta, i atesa la situació actual del món laboral en el nostre entorn immediat, procedirem ja a esbossar unes propostes d'espiritualitat.

«Propostes» així en plural i senzill, tot just esbossades, per seguir pensant i madurant. Propostes que ajudin uns i altres, els qui tenen feina i els qui no en tenen, els qui tenen una feina d'una certa qualitat i sentit i els qui es veuen obligats a treballar en allò que surti i quan surti. Propostes que els ajudin a afrontar no només la seva situació personal, sinó la situació global del món laboral des de paràmetres evangèlics, que són els paràmetres de la justícia i la humanitat. I propostes que siguin útils en una pastoral del treball i en l'acompanyament de situacions personals i grupals.

He de dir també que les cinc propostes que faré formen un conjunt, interactuen i s'alimenten les unes a les altres. Acabaré cada una d'elles amb una pregunta que pot donar peu a la nostra acció.

PART SEGONA: PROPOSTES D'ESPIRITUALITAT

1. Trencar l'axioma «desocupació igual a fracàs personal i vital»¹²

Semblo un altre i en certa mesura ho sóc, ja que he anat redescobrint-me a mesura que la meua vida girava al voltant de la feina, o millor dit, a la manca de feina. Els meus principis s'han redefinit i jo sóc més savi només pel fet d'haver viscut al límit. Abans no venia la meua feina a certes empreses. Ara, la podria vendre a qualsevol. N'hi hauria prou amb el fet que no atemptés contra la llibertat i els diners de les persones. D'alguna manera he venut la meua ànima. Ho vaig fer el dia en què la feina es va convertir en quelcom més important que ser el que vull ser, que els meus somnis de jove, que els meus somnis de maduresa.¹³

El text precedent, i altres similars que podríem afegir-hi, mostren alguns dels durs efectes que la manca de feina o la seva precarietat provoquen sobre les persones que els pateixen. Tots coneixem, segurament, situacions semblants. Tant en persones que volen començar a treballar i no poden, com en persones que després de molts anys de fer-ho es queden sense feina i sense protecció social. Angoixa, depressió, pèrdua de tot sentiment d'estima personal...

Per això penso que és molt important en aquests nostres temps afirmar que el primer en la vida humana és la persona i no el treball,¹⁴ per important que el treball sigui per a la persona humana: «El treball no existeix... el que existeix és la persona treballadora»¹⁵. A més del treball, hi ha en la vida humana altres dimensions, altres possibilitats, altres desafiaments... El treball no és l'últim ni l'absolut: «El fi primordial del treball no és la productivitat, sinó l'home»¹⁶. Que una persona no tingui feina en un determinat moment no té per què dir res sobre la seva vàlua personal. Que una persona no pugui en alguna etapa de la seva vida créixer, realitzar-se o contribuir al bé de la societat per mitjà d'un treball remunerat o econòmicament productiu, no significa que no ho pugui fer en absolut.

És important aprofundir en la relació entre dignitat humana i treball, termes sovint associats. La dignitat humana és anterior al treball: «La raó exímia de la dignitat humana consisteix en la vocació de l'home a la comunió amb Déu»¹⁷. Aquesta dignitat és la que sustenta el dret de tota persona al treball i a un treball «decent», però l'absència de treball no significa absència de dignitat. Quan una persona es veu privada del seu dret al treball, i a un treball decent, se li arrabassen drets inherents a la seva dignitat, però no la mateixa dignitat. Aquesta dignitat es veu maltractada, trepitjada, atacada... però la persona mai no perd la seva dignitat de persona.

És veritat que un treball digne és molt important per a viure la vida humana dignament, i que la seva absència dificulta, fins i tot d'una manera molt significativa, aquesta vivència. Però no podem identificar-lo i prou. Hi ha altres dimensions de la vida humana que no són el treball, i que també construeixen la persona humana.¹⁸ No tenir feina és dur, suposa dificultat, però no tanca les portes a totes les possibilitats de creixement i construcció de la persona humana.

Les persones es poden veure obligades per les circumstàncies de la vida a fer treballs que podem considerar menys dignes o a fer el seu treball en condicions molt indignes. L'esclavitud és la forma més indigna de treball humà, però l'esclau o l'esclava no deixa de ser una persona digna; l'indigne és el que esclavitzava, no l'esclau. La dignitat d'un treball no es jutja només en el seu contingut, sinó en les actituds amb les quals s'enfronta. Tendim, amb massa facilitat, a qualificar de més o menys dignes uns treballs o uns altres en funció de la consideració o de la re-

12. De l'article de CASANOVAS i VALL-LLOSSERA, «La generació perduda...», p. 446.

13. JAVIER LÓPEZ MENACHO, *Yo, precario*, Barcelona, Ed. Los libros del lince, 2013, p. 167-168.

14. «El treball és per a l'home i no l'home per al treball», *Compendi de la doctrina social de l'Església*, n. 272.

15. ALCAIDE, *El trabajo humano...*, p. 59.

16. ALCAIDE, *El trabajo humano...*, p. 68. Vegeu també el n. 257 de *Compendi de la doctrina...*: «...No s'ha de caure en la temptació d'idolatriar-lo, perquè hom no pot trobar-hi el sentit últim i definitiu de la vida. El treball és essencial, però és Déu, i no el treball, la font de la vida i el fi de l'home.»

17. Concili Vaticà II, *Constitució Pastoral sobre l'Església en el món contemporani*, n. 19.

18. Vegeu les reflexions que fa al respecte Elio Estanislau GASDA, *Fe cristiana y sentido del trabajo*, Madrid, Ed. San Pablo – Universidad Pontificia de Comillas, 2011, p. 177-178.

llevància social que tenen. Però tasques de molta rellevància social es poden fer d'una manera molt indigna, i tasques de molt baixa consideració social es poden fer amb una gran dignitat.

Estem dient que és indiferent per a la dignitat humana el fet de tenir un treball i un treball decent? En absolut. Només s'afirma que ningú no pot «acabar» amb una dignitat de la persona que té un fonament més profund. I que cal recordar a les persones que passen per la duríssima condició de l'atur o del treball precari que segueixen tenint la seva dignitat de persones.

Estem dient que, suposada aquesta condició de persona digna, més enllà del seu treball, cal quedar-se tranquil o indiferent quan la dignitat és atacada d'una manera tan greu? En absolut. Precisament tot el contrari: el que diem és que en el reconeixement que ell mateix i nosaltres fem de la seva dignitat s'hi ha de trobar la força per lluitar per la justícia i pel reconeixement efectiu dels drets corresponents a la dignitat humana.

La manca de feina o les seves condicions de precarietat suposen dificultats importants per al desenvolupament de la plenitud humana, però no l'impossibiliten. Caldrà pensar en ajudes i formes de fer front a aquestes dificultats afegides. I aquesta és una de les tasques més importants de l'espiritualitat del treball en les circumstàncies actuals.

Em sembla plena de sentit, i valuosa pels qui l'expressen, l'observació que, des de la proximitat als joves en situació de precarietat laboral, fan Casanovas i Vall-llossera:

Els joves haurem de redefinir les nostres expectatives, aprendre a sentir-nos realitzats també en la monotonia d'una vida senzilla, precària i amb poques seguretats, desplaçant el centre de l'autorealització del melic propi a un punt proper a l'altre. Ens servirà recuperar elements bàsics en tota espiritualitat, i especialment en la ignasiana, com l'abnegació o l'ascetisme. Si no és així no serem capaços de suportar el pes dels somnis incomplets i de les utopies no realitzades perquè no són «d'aquest món».¹⁹

Quines propostes fem i treballem, doncs, perquè les persones que es troben excloses del món del treball, o sotmeses a precarització, mantinguin la consciència de la seva dignitat i l'alimentin i hi donin curs en la seva vida quotidiana?

2. Obrir horitzons: la precarietat del teu treball no és igual a la precarietat de les teves possibilitats

El treball humà és una col·laboració amb l'obra creadora de Déu: aquesta és una de les afirmacions bàsiques i clàssiques de la teologia del treball humà... Obra creadora que arriba a la seva plenitud en l'obra redemptora de Crist. Per això, «la comprensió teològica del treball com a participació en l'obra divina de la creació demana el seu complement: l'orientació cristològica»²⁰.

El treball humà s'associa i continua en la nostra història l'obra redemptora de Crist, l'horitzó de la qual és la transformació d'aquest ordre terrenal en el Regne de Déu: «Encara més, per mitjà del treball ofert a Déu, professem que l'home és associat a la mateixa obra redemptora de Jesucrist, el qual conferí al treball una dignitat excel·lent en feinejar amb les pròpies mans a Natzaret.»²¹ I aquestes mans de Crist treballador són, avui dia, les mans dels treballadors: «Per això, deia bé sant Ambròs quan assenyalava que cada treballador és la mà de Crist que segueix creant i fent el bé.»²²

En són unes quantes, les conseqüències importants que podem deduir a partir d'aquestes afirmacions teològiques bàsiques. Com més se situa qualsevol treball humà a l'horitzó de la construcció del Regne de Déu, «Un Regne de veritat i de vida, Regne de santedat i de gràcia, Regne de justícia, d'amor i de pau»²³, més sentit té aquest treball. Com més se situa el treball humà en l'horitzó de la construcció del Regne de Déu, més serà un treball en el qual arribarà a plenitud l'ex-

19. CASANOVAS I VALL-LLOSSERA, «La generación perdida...», p. 452.

20. E. Estanislau GASDA, *Fe cristiana y sentido...*, p. 183.

21. CONCILI VATICÀ II, *Constitució Pastoral sobre l'Església en el món contemporani*, n. 67.

22. José Luis SEGOVIA, *El capital contra el trabajo. Lectura creyente en una sociedad dualizada*, Madrid, Ediciones HOAC, 2013, p. 64.

23. Prefaci de la Solemnitat de Jesucrist rei de l'Univers.

periència humana. Per a un creient l'horitzó final de qualsevol treball humà, el seu sentit més profund, és el de col·laborar en la construcció del Regne de Déu. I és molt important recordar i no perdre de vista aquest horitzó.

Afirmem la capacitat humana de conferir un caràcter redemptor a qualsevol treball humà, i amb això un valor insuperable en ell mateix i capaç de dur a terme les expectatives més profundes de l'ésser humà. Les possibilitats de sentit del treball humà desborden els límits concrets que moltes vegades el condicionen. Els límits externs poden ser molts i durs. Però la força interior de la persona sempre pot ser més gran. El de dins, cuidat i enfortit, és més fort que el de fora. Com pot passar això? De què dependrà?

No depèn primordialment del «què» d'aquest treball, de la tasca concreta que es faci. Tampoc no depèn del «quant», de la durada més gran o més petita del temps de treball. Ni tan sols de les mateixes condicions a les quals aquest treball es veu sotmès. El més decisiu rau en les actituds amb les quals la persona l'afronta: si les seves actituds són les actituds que construeixen Regne.

Em voldria fixar en algunes d'aquestes actituds que, posades en joc, qualifiquen evangèlicament i humanament el treball humà i la persona més enllà del seu treball.

La primera és l'esperit de servei, la prioritització en la seva vida de l'atenció als altres i a les seves necessitats, la qual cosa es tradueix també en la cura i el mirament per l'obra ben feta. La segona d'aquestes actituds és la que busca i s'entesta a generar fraternitat i encontre entre les persones amb les quals un es troba en el treball i en la vida, i en el mateix ambient en què aquest treball es desenvolupa.²⁴ La tercera té a veure amb la recerca de la justícia i la lluita per ella en contextos d'injustícia i amb aquells que la pateixen, a prop o lluny. Finalment, la quarta té a veure amb la unió personal amb Crist, en la comunió amb la seva actitud de disponibilitat i entrega, que fa del propi treball i de la vida sencera un acte de disponibilitat i entrega per als altres.²⁵

10

Parlàvem fa uns moments de treballadors les mans dels quals són cridades a ser les mans de Crist en aquesta societat. Ho seran, efectivament, si són mans que acaronen i sanen, mans que acullen i cuiden, mans que construeixen fraternitat, mans que s'uneixen a altres mans per construir justícia, mans que celebren Eucaristia.

La capacitat humana de donar un sentit profund al seu treball desborda, doncs, moltes de les limitacions que li vénen donades o imposades des de fora. Això demana a la persona treballadora reflexió, formació, oració, cura de la seva interioritat, acompanyament... Tot això és més necessari que mai precisament en els moments de crisi i dificultat.

L'esperit de servei, la construcció de la fraternitat, la lluita per la justícia, la comunió amb Crist superen i van més enllà de les possibilitats i condicions concrets que se'ns ofereixen des de fora. Neixen de dins i són capaços de transformar i de superar en molt els límits que ens són imposats. Les possibilitats de la persona humana poden desbordar i vèncer el que des de fora les vol coartar.

Com cuidem i fem créixer aquesta força i potencialitat interior de les persones, més necessària quan les condicions externes són adverses?

24. M'atreveixo a recomanar en aquest sentit el llibre de Josep M. RAMBLA BLANCH, *Dios, la amistad y los pobres. La mística de Egipto de Broeckhoven, jesuïta obrero*, Santander, Sal Terrae, col·lecció Servidores y Testigos, n. 106, 2007, p. 256, que reflecteix la creació d'un clima de fraternitat en un context del dur treball de la metal·lúrgia de la dècada de 1960, a Brussel·les, en contextos difícils de sobreexplotació, immigració i pluralitat de cultures i religions.
25. «Alliberar del mal, practicar la fraternitat i compartir és conferir al treball el seu significat més noble», *Compendi de la doctrina social de l'Església*, n. 261.

3. Sostenir la utopia i fomentar el discerniment

Ens preocupa justament la complexitat i gravetat de la situació econòmica actual, però hem d'assumir amb realisme, confiança i esperança les noves responsabilitats que ens reclama la situació d'un món que necessita una profunda renovació cultural i el redescobriments de valors de fons sobre els quals construir un futur millor. La crisi ens obliga a revisar el nostre camí, a donar-nos noves regles i a trobar noves formes de compromís, a sostenir-nos en les experiències positives i a rebutjar les negatives. D'aquesta ma-

nera, la crisi es converteix en ocasió de discernir i projectar d'una manera nova. Convé afrontar les dificultats del present en aquesta clau, de manera confiada més que no pas resignada.

(Benet XVI, *La caritat en la veritat*, n. 21)

Vull començar aquest apartat assenyalant que per a mi és molt important mantenir units els dos termes de la proposta, que interactuen entre si, que cal que interactuin entre si per a ser en veritat fecunds. L'acció que es proposa és una acció a dues mans. Utopia sense discerniment crec que pot desembocar en quelcom estèril i fins i tot frustrant; i un discerniment sense utopia no seria tal discerniment, perquè seria cec i discerniment cec és una contradicció en els seus mateixos termes. La utopia necessita del discerniment per a il·luminar el nostre present; el discerniment necessita de la utopia per a obrir nous camins.

Crec que la utopia que cal sostenir en aquests temps és una utopia doble. És, en primer lloc, la utopia que és possible una altra manera de concebre i organitzar l'activitat econòmica, la producció de béns, les relacions socials. I hi ha una segona part que potser sigui exagerat anomenar utopia però que, tal i com estan avui en dia les coses, potser ho sigui: i és la capacitat de sostenir i afirmar, contra vent i marea, els grans principis de la Doctrina Social de l'Església,²⁶ els drets conquerits al llarg de molts anys i moltes lluites i pels quals avui no es té cap respecte ni consideració; allò que, amb un clar to despectiu, el president de la patronal espanyola en diu «fer filosofia».

I aquest sostenir la utopia en el doble sentit citat em sembla molt important per a les noves generacions perquè sempre es corre el perill que, a base de sentir un discurs despectiu o ignorant d'aquests principis o drets, creguin o que no van existir mai, o que ja han deixat d'existir o que ja no hi ha qui hi cregui: que s'arribi a pensar que la utopia són fantasies. I amb això experimentin un desconcert i una soledat que les faci impotents. Sostenir la utopia em recorda molt aquella tasca de memòria que una i una altra vegada havien de fer els profetes d'Israel per sostenir el poble.

11

A partir d'aquí, amb aquesta base, també cal el discerniment. Discerniment que intenta il·luminar i entendre la situació present i també quins compromisos són irrenunciables i quines accions són possibles en les circumstàncies actuals per dur-los endavant. El discerniment articula la utopia, el possible i el concret. El discerniment ens ajuda a situar-nos evangèlicament i críticament en el present a partir de la utopia en la qual creiem.

Discerniment que es pregunta què és el que està passant: «Animem les comunitats cristianes i tots els homes de bona voluntat a discernir el moment present i a comprometre-s'hi amb generositat i solidaritat»²⁷. Discerniment que convida a preguntar-se quines són les causes verdaderes del que està passant, més enllà d'aquells discursos interessats, culpabilitzadors i/o emmascaradors que tants cops escoltem. Discerniment que jutja el caràcter humà i, amb això, l'admissible o inadmissible dels canvis que es proposen. Discerniment que analitza les veritats i les trampes dels discursos vigents.²⁸ Discerniment que es planteja quines actuacions són ja possibles en les nostres circumstàncies concretes per anar avançant el temps de la utopia. Discerniment que examina els mitjans que cal posar en joc i els compromisos que és possible afrontar.

Parlar de discerniment suposa prendre's seriosament dues realitats: la formació i l'acompanyament. En el seu document «La pastoral obrera de toda la Iglesia»²⁹ s'insisteix, particularment en el n. 20, en la «urgència i prioritat» de la formació que «no és un privilegi d'alguns, sinó un dret i un deure de tots». Crec que aquesta urgència i prioritat no ha decaigut gens. Sí que és cert que les circumstàncies de la precarietat i «flexibilitat» afecten les possibilitats i maneres de fer-la. Però aquí ens toca ser creatius i intentar esquivar i/o superar aquestes dificultats, també amb l'ajut de metodologies i mitjans que no existien fa vint anys.

I discerniment demana acompanyament. Sempre l'ha demanat, però crec que les circumstàncies d'avui el fan més necessari. Per les dificultats d'una formació menys estructurada o grupal, pel major aïllament i vulnerabilitat de les persones,

26. Així els resumeix J. L. SEGOVIA, *El capital contra...*, p. 120: «La primacia del valor ètic del treball sobre el capital, la de la persona amb respecte a ambdós –el treball és per a la vida!–, el destí universal dels béns enfront del dret a la propietat privada, la prevalença de l'ésser humà enfront de les empreses, els indicadors macroeconòmics o els índexs borsaris.»

27. Conferència Episcopal Espanyola, XCIV Assemblea Plenària: «Declaración ante la crisis moral y económica», Madrid, 27 de novembre del 2009, nº 1.

28. Un exemple clar de discurs a discernir és el discurs sobre els «emprenedors». A part de les seves ambigüitats «tècniques», com ara la confusió entre «emprenedor» i «autònom», hi ha els discursos interessats que intenten convertir les desigualtats socials en culpes personals. Diu J. M. Lozano en una interessant reflexió que es pot trobar al [blog de Cristianisme i Justícia](#): «Tinc la sensació que s'està imposant lentament una nova definició d'aturat: es diu d'algú que no té esperit emprenedor». No existeix llenguatge innocent; com que no es pot canviar la realitat, es canvia el llenguatge...

29. Conferència Episcopal Espanyola, LXII Assemblea Plenària: «La pastoral obrera de toda la Iglesia. Propuestas operativas», Madrid, 18 de novembre del 1994.

per la major complexitat i particularitat de les dificultats que es plantegen. Crec que el tema de l'acompanyament dels treballadors, especialment els més joves, és un desafiament obert tant per a la pastoral obrera com per a la pastoral juvenil.

Què és, doncs, el que considerem irrenunciable de la nostra utopia i com formem les persones en el discerniment? Quins haurien de ser en aquest moment els temes bàsics del nostre discerniment?

4. Ajudar que les persones descobreixin i activin la seva fortalesa i s'obrin a l'esperança

Tot i que jo tingui perduda la guerra, hi ha batalles que encara puc guanyar i que aquest treball, per ridícul que sembli, està ple de petites, minúscules satisfaccions que valen el seu pes en or. (p. 37)

Estic aprenent els límits del mercat laboral, la degradació de la dignitat humana al voltant de la idea que per a viure s'ha de treballar, estic vivint una època de la història que resulta deprimida però apassionant i, alhora, aprenent les meves pròpies limitacions com a persona. (p. 40)

(*Yo, precario*, de Javier López Menacho)

Vull començar explicant el títol d'aquest apartat. La fortalesa és un do, un gran do de Déu, i una possibilitat per a cada persona humana, fins i tot en les situacions més difícils. Aquest do el dona Déu a cada persona humana i a totes les persones humanes unit al seu mateix ésser de persona. Tots i totes tenim les nostres pròpies debilitats, però també les nostres pròpies fortaleses. I de la mateixa manera que cada persona és única i diferent, en cada persona la fortalesa té una forma, una clau, una manera pròpia. Aquest do de fortalesa és com un tresor amagat que està latent quan no cal emprar-lo, però que es pot activar, amb una força impensable, en els moments difícils. Per això és important que cada persona descobreixi el seu do propi, la seva forma pròpia de fortalesa: en què consisteix, on està, quina és la clau d'accés i activació. I ajudar en aquest coneixement és una de les tasques importants de la pedagogia espiritual, de l'acompanyament espiritual.

Tants cops hem observat amb sorpresa que segurament són els pobres els qui més pateixen, els més oblidats, els qui tenen més capacitat de resistència i de fortalesa. A ells, Déu els la dona en abundància perquè són els qui més la necessiten. I té tantes formes diverses...! La sensibilitat per a descobrir i agrair el positiu de la vida, el coratge per fer front al que és quotidià, la capacitat de refer-se i tornar a començar després de cada fracàs, la senzillesa de deixar-se ajudar...

Per als creients la forma suprema de fortalesa és l'esperança, que és també un do preciós que rebem de Déu i que, com qualsevol do, hem d'acollir i cuidar:

La consciència de l'amor indestructible de Déu és la que ens sosté en el compromís dur i apassionant per la justícia, pel desenvolupament dels pobles, entre èxits i fracassos, i en la tasca constant de donar un ordenament recte a les realitats humanes. L'amor de Déu ens invita a sortir del que és limitat i no definitiu, ens dona valor per a treballar i continuar a la recerca del bé de tots, encara que no es realitzi immediatament, encara que el que aconseguim nosaltres, les autoritats polítiques i els agents econòmics, sigui sempre menys del que anhelem. Déu ens dona la força per a lluitar i sofrir per amor al bé comú, perquè Ell és el nostre Tot, la nostra esperança més gran.³⁰

30. BENET XVI, *La caritat en la veritat*, n. 78.

Com, mitjançant l'acompanyament que fem a les persones, podem ajudar-les en aquest camí de fortalesa i esperança? Crec que és una de les preguntes decisives en aquest moment per a tots els que reflexionem sobre espiritualitat i acompanyem altres persones, i no és una pregunta de fàcil resposta.

Em permeto compartir amb vosaltres, al respecte, intuïcions molt bàsiques.

La primera és que és impossible transmetre esperança si abans no s'ha demostrat solidaritat. Només es dóna credibilitat a les paraules d'aquells a qui s'ha sentit a prop en els moments difícils; a aquells que, d'alguna manera, s'han fet càrrec i han carregat el sofriment aliè. Quina credibilitat podem donar a paraules d'esperança de qui no ha sofert o no s'ha situat a prop del sofriment aliè?: «I havent passat ell mateix la prova del sofriment, ara pot ajudar els qui són provats» (Heb 2,18). En cas contrari, les possibles paraules d'esperança sonen a xerrameca buida, a promesa de polític irresponsable o, fins i tot, a cinisme.

La segona és que l'esperança no la transmeten les paraules, per boniques que siguin, sinó les persones. Són les persones, el seu exemple, les seves actituds, el seu testimoni, la seva lluita, la seva paciència, la seva abnegació... les que mouen a esperança. Pel que són, per com viuen, per com es comprometen i lluiten pels altres, per com fan front a les seves pròpies dificultats i problemes...

L'esperança se «suscita» en l'altre. Se suscita la convicció que quelcom hi ha en nosaltres que ens fa capaços de superar les dificultats de la vida, el desig de buscar-ho i la força per posar-ho per obra. Se suscita la convicció que també en la dificultat Déu ens està cridant, el desig de buscar-lo i la sorpresa de trobar-lo. I en aquesta trobada ens obrim a la més profunda de les esperances: la que radica en l'«amor indestructible de Déu».

Crec que de tot això sorgeixen com dues línies d'acció per a la nostra pastoral, a cada una de les quals hi respon una pregunta: com ajudem cada una de les persones, i especialment les que pitjor ho estan passant, que descobreixin la seva pròpia fortalesa? Què hem de potenciar en nosaltres mateixos per ser persones que suscitin esperança?

13

5. Potenciar «espais» i experiències de trobada, empoderament i ciutadania

I és que en el meu cas el meu Equip de Vida de la JOC ha sigut una gran ajuda. I els que m'han ajudat a fer una altra lectura de la meua vida, la que en fa el Pare. Perquè a ulls del Pare no hi ha fracassats. Em quedaré aquí assegut esperant que algú em baixi a l'estany i em salvi el cul? Crec que sol no hauria sigut capaç d'adonar-me que el fracàs no és meu, sinó que em volen culpar del fracàs d'una societat allunyada, i en molts casos antagonica, del Regnat de Déu i els seus valors. Del fracàs d'una societat que ens vol convertir en éssers buits, 'fisiològics' que o bé treballen o bé consumeixen (en paraules de Cardjin, bèsties de càrrega), i que renunciem a la nostra espiritualitat, ja que és aquí, en aquesta espiritualitat, on descobrim que no som, afortunadament, un treball o un compte corrent, on es produeix a trobada amb l'altre, on apareix l'amor, el servei, la veritat... i sobretot on trobem les forces, 'l'Esperit', per plantar cara a tot això.

(Del testimoni *Sensación de ser invisible*, d'Alberto, militant de JOC a Madrid)

Els temps difícils són temps que demanen deixar-se ajudar i acompanyar, no fer el camí en solitari. Tanmateix, molts cops la temptació en aquests moments és aïllar-se, amagar-se, viure els problemes en solitari. I també molt sovint les mateixes condicions del treball dificulten experiències de trobada i altres alternatives o espais de participació. Aquestes circumstàncies aïllen els uns dels altres i inviten que cadascú es busqui la vida o se solucioni els seus problemes per ell mateix, i fins i tot en competència amb els altres. Però, tanmateix, és precisament en aquestes circumstàncies quan és més necessària la presència d'altres persones en el camí de la vida.

Davant les dificultats del moment, en què o en qui sostenir-nos? Tot i que aquesta pugui ser una oportunitat per a reforçar l'autonomia personal, no és possible traçar el propi camí en solitari, sense cap tipus de certesa ni pau-

tes d'actuació. Es fa evident la necessitat d'un entorn proper sòlid que conformi una xarxa de seguretat en què descansar i desfogar-se. La solidaritat i la cura mútua són indispensables per a travessar aquests temps d'incertesa.³¹

Ens trobem, a més, en una societat en la qual, segons el meu parer, hi ha una devaluació de les formes d'autèntica comunicació humana. La quantitat en la comunicació s'ha fet a costa de la qualitat. Estem, com deia un sociòleg, connectats (hiperconnectats, en diria jo), però no comunicats (fins i tot «infracomunicats»). Potser és molt fort (i discutible...) el que diré, però penso que aquesta pobresa en la comunicació ens està duent a un analfabetisme emocional. Per tot això, crec que és important propiciar espais de comunicació personal, de trobada, de posar paraules a les pròpies experiències i de deixar-se acompanyar per les experiències i les paraules d'altres persones.

En aquests espais o experiències d'autèntica trobada i comunicació personal i sostinguda amb els altres es recupera la consciència del propi valor, es posen de manifest possibilitats no utilitzades, s'obren espais de treball i lluita compartida, s'és sostingut en la dificultat i el desànim, es generen vincles afectius que ens fan més forts. En suma, ens «empoderem».

Hi ha un altre aspecte d'aquesta proposta. Aquesta crisi tan complexa en què ens trobem ficats i que està causant tanta injustícia i tant sofriment és també, ha sigut, una crisi de ciutadania. Una pèrdua de valors ètics a la «polis», però també un abandó de responsabilitats ciutadanes per part de molts de nosaltres.

Si això és així, i em sembla indiscutible que ho és, caldrà una recuperació d'iniciativa, participació i ètica ciutadana per a resoldre molts dels problemes que hem denunciat: «Ens anem conscienciant que la consecució dels nostres projectes personals passa necessàriament per la nostra participació en transformacions estructurals profundes que permetin un progrés per al bé comú i un desenvolupament sostenible.»³²

14

Crec, doncs, que cobren actualitat renovada crides de l'Església al compromís ciutadà, a trobar formes de participació ciutadana més enllà de les clàssiques i convencionals. Treballadors sí, i ciutadans també. Ja en el seu document de 1994 «La pastoral obrera de toda la Iglesia», i precisament en el n. 26 que parla d'espiritualitat, es diu que cal assegurar una pastoral en la qual «el militant i l'agent de la pastoral obrera se senti membre de la comunitat eclesial i ciutadà de la societat civil». I el Papa Benet XVI, en la seva Encíclica *La caritat en la veritat*, expressa que «... cal desitjar que hi hagi més atenció i participació en la res pública per part dels ciutadans» (n. 24).

En aquesta trobada amb els altres, per construir una ciutat «nova» en la qual les persones siguin el primer, ens trobem amb el mateix Senyor Jesús que va venir a aquesta ciutat nostra, hi va passar fent el bé i amb el seu treball i els seus «treballs», el més gran dels quals va ser l'entrega de la seva pròpia vida, va obrir el camí perquè tots «tinguin vida, i en tinguin a desdir» (Jn 10,10).

Com podem ajudar les persones a créixer en capacitat de trobada interpersonal? Quins espais de trobada i comunicació autèntica podem obrir o propiciar en les actuals circumstàncies?

31. CASANOVAS i VALL-LLOSSERA, «La generación perdida...», p. 444-445

32. CASANOVAS i VALL-LLOSSERA, «La generación perdida...», p. 439.

ALGUNS MATERIALS PER A LA REFLEXIÓ

Testimonis

Javier LÓPEZ MENACHO, *Yo, precario*, Barcelona, ed. Los libros del Lince, s.l., 2013, 173 p.

The navigators. Dir. Ken Loach. Regne Unit. 2001. Coproducció GB-Espanya; Parallax Pictures / Road Movies Filmproduktion / Tornasol Films / Alta Films

It's a free world. Dir. Ken Loach. Regne Unit. 2007. Coproducció GB-Itàlia-Alemanya-Espanya.

Reflexions

Alfonso ALCAIDE MAESTRE (ed.), *El trabajo humano, principio de vida*, Madrid, ed. EDICE, Conferencia Episcopal Española, 2007, 166 p.

Xavi CASANOVAS COMBALIA i Nani VALL-LLOSSERA, «La generación perdida. Espiritualidad para tiempos inciertos», *revista Sal Terrae*, n. 101 (2013), p. 437-452.

Elio Estanislau GASDA, *Fe cristiana y sentido del trabajo*, Madrid, Ed. San Pablo, Universidad Pontificia de Comillas, 2011, 260 p.

José Luis SEGOVIA, *El Capital contra el trabajo. Lectura creyente en una sociedad dializada*, Madrid, ed. HOAC, 2013, 124 p.

15

Documents eclesials

BENET XVI, *La caritat en la veritat*, 2009.

CONSELL PONTIFICI DE LA DOCTRINA I DE LA PAU, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, Barcelona, ed. Claret, 2005, 506 p.

CONFERÈNCIA EPISCOPAL ESPANYOLA:

«La pastoral obrera de toda la Iglesia. Propuestas operativas», document de la LXII Assemblea Plenària, 18 de novembre del 1994.

«Declaración ante la crisis moral y económica», document de la XCIV Assemblea Plenària, 27 de novembre de 2009.

«Ante la crisis, solidaridad», declaració de la CCXXV Comissió Permanent de la Conferència Episcopal Espanyola, 3 d'octubre de 2012.

the 1990s, the number of people with a mental health problem has increased in the UK (Mental Health Act 1983, 1990).

There is a growing awareness of the need to improve the lives of people with mental health problems. The Department of Health (1999) has set out a vision of a new mental health system, which will be based on the following principles:

- (i) People with mental health problems should be treated as individuals, with their own needs and wishes.
- (ii) People with mental health problems should be given the opportunity to participate in decisions about their care and treatment.
- (iii) People with mental health problems should be given the opportunity to live in their own homes and communities.

There is a growing awareness of the need to improve the lives of people with mental health problems.

The Department of Health (1999) has set out a vision of a new mental health system, which will be based on the following principles:

- (i) People with mental health problems should be treated as individuals, with their own needs and wishes.
- (ii) People with mental health problems should be given the opportunity to participate in decisions about their care and treatment.
- (iii) People with mental health problems should be given the opportunity to live in their own homes and communities.

There is a growing awareness of the need to improve the lives of people with mental health problems.

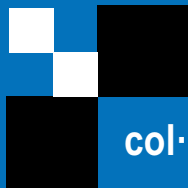
The Department of Health (1999) has set out a vision of a new mental health system, which will be based on the following principles:

- (i) People with mental health problems should be treated as individuals, with their own needs and wishes.
- (ii) People with mental health problems should be given the opportunity to participate in decisions about their care and treatment.
- (iii) People with mental health problems should be given the opportunity to live in their own homes and communities.

There is a growing awareness of the need to improve the lives of people with mental health problems.

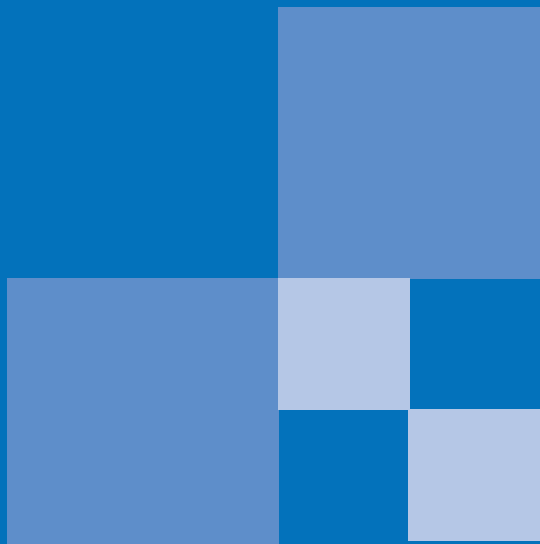
The Department of Health (1999) has set out a vision of a new mental health system, which will be based on the following principles:

- (i) People with mental health problems should be treated as individuals, with their own needs and wishes.
- (ii) People with mental health problems should be given the opportunity to participate in decisions about their care and treatment.
- (iii) People with mental health problems should be given the opportunity to live in their own homes and communities.

col·lecció virtual

1. **Mons. Romero, un defensor profètic dels Drets Humans.** Xavier Alegre
2. **Treinta años de reformas laborales en España.*** Joan Coscubiela i Eduardo Rojo
3. **Al qui té, li donaran encara més; al qui no té, li prendran tot.** José Eizaguirre
4. **Injustícia i ineficàcia. Una anàlisi crítica de la reforma laboral 2012.** Julia López
5. **Per un ordre mundial més just.** Mario Toso
6. **Un salari que correspongui a la dignitat humana i al bé comú.** Jesús Renau
7. **Deu barques varades a la platja.** Josep Lluís Iriberrí
8. **Reflexions sobre “espiritualitat del treball” en temps de precarietat.** Dario Mollá

* Títols editats només en castellà

La col·lecció virtual és el recull de materials publicats exclusivament al web. Aquí hi trobaràs quaderns que per la seva extensió o pel seu format i estil diferents no hem editat en paper, però que tenen el mateix rigor, sentit i missió que els nostres Quaderns CJ. Desitgem que circulin per la xarxa, i per això comptem amb tu.

Trobareu tots els quaderns d'aquesta col·lecció a: www.cristianismeijusticia.net/virtual